

УДК 341.17

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЛИССАБОН ШАРТЫ: ҚҰЖАТТАРДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ РАТИФИКАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шымберген Жұлдыз Рахатқызы

juldyz_98@inbox.ru

Халықаралық құқық кафедрасының 3-курс студенті, Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ-ның

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Сарсенова С.Н., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-ның

Халықаралық құқық кафедрасының доценті, з.ғ.к.

2001 жылғы желтоқсанда Еуропалық Кеңестің сессиясында Еуропа болашағы туралы конвент шақыру туралы шешім қабылданды, оған ЕО Конституциясының жобасын дайындау керек еді. 2004 жылғы 29 қазанда Еуропа үшін Конституцияны белгілейтін Шартқа ЕО – ға мүше барлық мемлекеттердің басшылары қол қойды. Бұл құжат Шығыс Еуропаның бүкіл батыс және едәуір бөлігінің аумағын біріктіретін интеграциялық ұйым ретінде ЕО-ның демократиялық және тиімді дамуын тежеген көптеген проблемаларды шешуді қамтиды. Еуропалық Конституция жобасының басты жаңалықтары:

- үш тірек құрылымын жою есебінен ЕО ішкі құрылғысын жеңілдету»;
- барлық құрылтай құжаттарын және оларды толықтыратын және/немесе өзгертетін актілерді ЕО бірыңғай Конституциялық шартына кодификациялау;

- ЕО-ның негізгі құқықтары туралы хартиясын Конституциялық шарттың құрамдас бөлігі ретінде және тиісінше ЕО-ның құқықтық жүйесіндегі оның нормаларының жоғары заңдық күші ретінде тану;

- ЕО тарихында алғаш рет оның жұмыс істеуінің «демократиялық» принциптерінің жүйесін бекіту (демократиялық теңдік, өкілдік демократия және т. б. қағидаттары);

- ЕО құзыретіндегі сыртқы саяси (қорғаныс және қауіпсіздік мәселелерін қоса алғанда), құқық қорғау және басқа да бірқатар салаларын жаңғырту;

- мүше мемлекеттердің қалдық құзыретін сақтай отырып, ЕО құзыреттерінің әртүрлі «санаттарын» (айрықша, бірлескен және т. б.) тану және анықтау есебінен ЕО мен мүше мемлекеттер арасындағы жүргізу заттары мен өкілеттіктерінің ара жігін неғұрлым нақты ажырату;

- ЕО одан әрі демократияландыруға, еуропалық деңгейде шешімдер қабылдау рәсімдерінің жеделдетілуі мен барынша ашықтығына ықпал ететін кең ауқымды институционалдық реформа;

- мүше мемлекеттердің парламенттеріне ЕО-ның құқықшығармашылық процесіне қосымша ықпал ету тетігі беру [1].

Еуропа үшін Конституцияны белгілейтін шартты Германияны қоса алғанда он сегіз мүше мемлекет ратификациялады, екі (Франция және Нидерландтар) мемлекет ратификациялаған жоқ, ал тағы жеті мүше мемлекет өз ұстанымын айқындамады (бекіту рәсімдерін жүргізбеген). Еуропалық Конституция жобасының күшіне енуі үшін оны барлық мүше мемлекеттер тарапынан ратификациялау талап етілгендіктен, ал ратификациялау оның 2/3-і ғана жүргізілгендіктен, құжатты қолданысқа енгізу мүмкін емес болып шықты. Екі жылдық «талқылау кезеңінен» кейін осы жағдайдан мынадай жол табылды: конституциялық реформаның негізгі ережелері Еуропалық Конституция нысанында емес, ЕО-ның қолданыстағы құрылтай құжаттарына түзетулер арқылы жүзеге асырылатын болады. ЕО – ның құрылтай құжаттарын жаңғырту түріндегі конституциялық реформа жүргізу шешімі 2007 жылғы маусымда ЕО-ға мүше мемлекеттер басшыларының жоғары деңгейдегі кездесуінде қабылданды. Үкіметаралық конференция 2007 жылғы қазан айында өз жұмысын аяқтады, 2007 жылғы 17-18 қазанда Лиссабонда өткен кездесуде ЕО-ның «реформа туралы шарт» жобасын оның барлық мүше мемлекеттерінің басшылары мақұлдады. Келесі екі ай оның түпнұсқа (франк тілді) редакциясы негізінде құжаттың техникалық және тілдік түзетуіне арналды. Бұл жұмысты Еуропалық Одақ Кеңесі заң қызметінің құқықтық сарапшылары қайта жүргізді. 2007 ж. 13 желтоқсанда құжатқа ЕО-ның барлық жиырма үш ресми тілінде ресми қол қойылды, олардың күші бірдей. Оның толық атауы «Еуропалық одақ туралы шартты және Еуропалық қоғамдастық құру туралы шартты өзгертетін Лиссабон шарты»; қысқаша – «Лиссабон шарты». Ресми емес (құқықтық әдебиетте және бұқаралық ақпарат құралдарында) ол жиі «реформа туралы шарт» деп аталады. 2007 жылғы Лиссабон шарты ресми қол қойылған, бірақ 2004 жылғы Еуропалық Конституцияның жобасы күшіне енбеген мәтіннің толық түрінде болмаса да,

Еуропалық одақтың құрылтай құжаттарына Шарттың мәтіні ЕО-ның үш негіз қалаушы құжатына өзгерістер енгізеді: Еуропалық қоғамдастық құру туралы шарт (1957 жылғы Рим шарты), 1992 жылғы Маастрихт шарты және 1957 жылғы Атом энергиясы жөніндегі Еуропалық қоғамдастық құру туралы шарт.

Лиссабон шарты редакциясындағы ЕО құрылтай құжаттарының кешені:

- Еуропалық Одақта қалыптасқан ерекше құқықтық жүйенің иерархиясында жоғары заңдық күші бар актілер жиынтығы болып табылады;
- одақ ішінде және үшінші елдермен қоғамдық құрылыс және экономикалық қарым-қатынас негіздерін анықтайды, экономикалық жоспарлау, салық салу және ақша айналымы мәселелеріне енеді;
- Одақ азаматтарының негізгі құқықтары мен бостандықтарын жариялайды және кепілдік береді;
- Одақтың және оның мүше мемлекеттерінің құзыретін анықтайды;
- заң шығару, атқару, сот және бақылау билігінің одақтас органдарының өкілеттіктерін бөлу мен өзара іс-қимылын айқындайды;
- конституциялық құрылыстың құндылықтарын, институттары мен негізін қалаушы принциптерін, ЕО аумағында қоғамдық қатынастарды мемлекеттік құқықтық реттеудің негіздерін ресми түрде бекітеді, құқық үстемдігін күшейтуге, қылмысқа қарсы күресті және Одақтың сыртқы қол сұғушылықтан шекарасы мен мүдделерін қорғауға ұмтылады [2].

Сонымен қатар, 2004 жылғы Еуропалық Конституция жобасының кейбір мүше мемлекеттер мен саяси күштер тарапынан үлкен қауіп немесе сын тудырған кейбір ережелері реформа туралы шартқа енгізілмеген:

- Егемен мемлекетпен байланысты «конституция» термині;
- Европарламенттің және ЕО Кеңесінің заңнамалық актілерін белгілеу үшін енгізуге жоспарланған «еуропалық заң» және «еуропалық негіздемелік заң» терминдері (Лиссабон шарты қайталама Еуропалық құқық нысандарының дәстүрлі атауларын сақтады – «регламент» және директива»).

Еуропалық Конституция жобасында тікелей қамтылған мүше мемлекеттердің құқық үстіндегі ЕО құқығының бітім принципі (Үстемдігі) өзі заңдық міндетті күші жоқ 2007 жылғы үкіметаралық конференция декларациясының біріне ауыстырылды (көрсетілген принцип бұрын қалыптасқан Еуропалық Қоғамдастықтар сотының прецеденттік құқығы негізінде іс-қимылда қалады).

Бұдан басқа, реформа туралы шартта: жеке мәселелерге қатысты мүше мемлекеттердің veto құқығы қалпына келтірілді; ЕО үкіметаралық институттарында шешімдер қабылдау кезінде қос көпшілік қағидатының кейбір институционалдық қайта құруларды енгізу кейінге қалдырылды (Одақ халқының көпшілігін білдіретін мүше мемлекеттердің көпшілігін қолдау).

Одақ мақсаттарының тізімінен еркін бәсекелестік алынып тасталды (еркін бәсекелестігі бар ашық нарықтық экономика қағидаты, дегенмен оның құрылтай құжаттарының басқа баптарының негізінде ЕО экономикалық

жүйесінің алғашқы негіздерінің бірі болып қалады); арнайы хаттамалармен ресімделген Ұлыбритания, Ирландия және Польша үшін қосымша алып қоюлар көзделген [3].

Лиссабон шартын ратификациялау және күшіне енгізу процесін 2009 жылға дейін аяқтау жоспарланған болатын, алайда құжатты ратификациялау кезінде туындаған қиындықтарға байланысты процесс 2009 жылғы қазанға дейін созылды. Ратификациялау процесінің қосымша асқынуларын болдырмау үшін барлық мүше мемлекеттерде оны парламенттік жолмен өткізу шешілді.

Лиссабон шартын ратификациялау бойынша референдум өткізу кезінде оның ұлттық құқығы талаптарына сәйкес міндетті болған Ирландия жалғыз ерекшелік болды. Лиссабон шартын қол қойылғаннан кейін бірнеше күннен кейін ратификациялаған бірінші мүше мемлекет Венгрия болды. Ратификациямен асқынулар Ирландия мен Чех Республикасы сияқты елдерде пайда болды, онда мақұлдау үшін Парламенттің 3/5 қолдауы қажет, ал Ирландиямен болған жағдайда, ел халқының референдум нысанында қолдауы да қажет болды. Ирландияда реформа туралы шартты ратификациялау мәселесі бойынша бірнеше референдум өткізілді. Бірінші құжаттың қорытындысы бойынша қол қойылған жоқ (референдумға қатысқан сайлаушылардың 53,4% – ы "қарсы", 46,6% - ы "қолдағандар" дауыс берді). Дауыс беруге құқығы бар 3 миллион Ирландияның барлығы референдумға 1 млн 620 мың адам (53,1%) қатысты. 11 желтоқсанда Ирландия 2009 жылдың қарашасына дейін қайта референдум өткізетін келісімге қол қойды. 2009 жылғы 2 қазандағы қайталама референдумда ирландиялықтардың көпшілігі ЕО қызметін реформалау туралы Лиссабон шартын мақұлдауына дауыс берді [4].

Чехияда Лиссабон шартын ратификациялау Конституцияға сәйкестікке арналған құжатпен сүйемелденді. 25 қараша 2008 ж. Чехияның Конституциялық соты Лиссабон шарты Чех Конституциясына қайшы келмейді деп қаулы етті. 2009 жылдың ақпан айында Чех Парламентінде дауыс беру өтті және депутаттардың көпшілігі (200-ден 120-ға қажет болғанда 125) шартты бекітуді айтты. Алайда, құжатқа қол қою 2009 жылдың қыркүйек айында сенатор-евроскептиктер тарапынан жаңа талапты қарау аяқталғанға дейін кейінге қалдырылды. Чехиядағы Лиссабон шартын ратификациялаудың негізгі мәселелерінің бірі депортацияланған судьялық немістер тарапынан мүмкін болатын мүліктік талаптардан толқыныс болды. 2009 жылғы қазанда ЕО саммитінде өткен келіссөздер нәтижесінде қатысушы мемлекеттер Чехияның талаптарымен елге келісіммен байланысты іргелі құқықтар туралы Хартияны орындамауға мүмкіндік беруге келісті. 2009 жылғы 3 қарашада Чехияның Конституциялық соты Лиссабон шартында Чехия Конституциясына қарама-қайшылықтың жоқтығын мойындады, содан кейін Чехия президенті шартқа қол қойды.

Лиссабон шартына қол қойылғаннан кейін келесі күні 2007 жылғы 14 желтоқсанда Брюссельде өткен жоғары кездесуде ЕО – ға мүше

мемлекеттердің басшылары Еуропалық одақты дамыту мен реформалаудың жаңа бағыттарының жобаларын қарау жөніндегі тәуелсіз сараптама тобын құруға шешім қабылдады, бірақ ұзақ мерзімді перспективада – 2020-2030 жылдардағы есепте топтың мандаты Еуропа интеграциясының оннан астам стратегиялық салаларын, проблемалары мен міндеттерін қамтиды, атап айтқанда: экономикалық табыс пен әлеуметтік ынтымақтастықты ұштастыратын еуропалық; ЕО бәсекеге қабілеттілігін арттыру; құқық үстемдігі; жалпы ЕО тұрақты дамуы; әлемдік аренадағы тұрақтылық және жаһандық тұрақсыздық; көші-қон; энергия; климатты қорғау; халықаралық қылмыс және терроризм [5].

Осылайша, 2007 жылы Лиссабон шартының күшіне енуінің тікелей нәтижесі іс жүзінде «жаңа» Еуропалық Одақтың дүниеге келуі болып табылады. Соңғысы өзінің ізашарларынан аз күрделі құрылғымен, шешімдер қабылдауда үлкен тиімділігімен ерекшеленетін болады.

Қолданылған ақпарат көздері:

- 1 Т.Н. Михалева, Е.В. Бабкина, Д.Н. Лойша, М. В. Родич, Т.Г.Шишкарёва. Европейское право – Минск: 2015.
- 2 Европейский союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / отв. ред. С. Ю. Кашкин. – М.: ИНФА-М, 2008.
- 3 Conseil europeen de Bruxelles, 21 et 22 juin 2007. Conclusions de la presidente. Annexe I. Bruxelles, le 23 juin 2007. Doc. 11177/07.
- 4 Европейский союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / отв. ред. С. Ю. Кашкин. – М.: ИНФА-М, 2008.
- 5 Буторина О.В.. Европейская интеграция. 2011.